

Phát triển đô thị thành phố Hồ Chí Minh trong tương lai – dự báo những cơ hội và thách thức trong lĩnh vực văn hóa – xã hội

TS. Hồ Bá Thâm

Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi chỉ trình bày một số vấn đề liên quan tới “Dự báo những cơ hội và thách thức trong lĩnh vực văn hóa – xã hội của TP.HCM trong tương lai”.

1- TP.HCM được xác định là sẽ là siêu đô thị, đa trung tâm. Nhìn từ hiện trạng.

Theo thông tin trên báo chí, trong nội dung trong Dự thảo Báo cáo về phát triển đô thị của TP.HCM vừa được Sở Xây dựng trình UBND TP, chuẩn bị báo cáo trung ương, cho biết, TP.HCM sẽ phát triển đa trung tâm theo các hướng Đông Bắc, Nam - Đông Nam, Bắc - Tây Bắc, Tây Nam. Theo dự báo, đến năm 2020 TP.HCM sẽ có khoảng 10 triệu dân (hiện nay trên 7 triệu người) và sẽ là một siêu đô thị. Do vậy, để đảm bảo là một đô thị hiện đại, có không gian sống tốt, cần khắc phục những vấn nạn đô thị trong tương lai, quy hoạch hạ tầng kỹ thuật phải có tầm nhìn xa.

Nhưng thực trạng đô thị- phần cứng đô thị và phát triển còn nhiều bất cập, hạn chế. Theo đánh giá của dự thảo của Sở Xây dựng TP.HCM, trong thời gian qua TP.HCM đã có nhiều khu đô thị mới được hình thành. Việc phát triển không gian đô thị có tính đến việc kết nối với các đô thị lân cận, sự phát triển của vùng, diện mạo đô thị đã thay đổi nhiều theo hướng ngày càng hiện đại. Số liệu khảo sát của cơ quan chức năng cho biết đến tháng 4-2009, bình quân diện tích nhà ở trên đầu người ở thành phố là 13,4m²/người và dự kiến đến năm 2010 là 14m²/người. Hiện nhà ở chủ yếu là nhà bán kiên cố, cấp 3, 4 và chiếm khoảng 65% tổng số căn nhà, số còn lại là nhà cấp 1, 2 và nhà lụp xụp trên và ven kênh rạch. Dự kiến đến năm 2010 thành phố có khoảng 1,7 triệu căn nhà.

- Cấu trúc không gian đô thị chưa hợp lý, diện tích đất dành cho công trình công cộng chưa nhiều. Vẫn còn tồn tại tình trạng xây dựng tự phát, phát triển theo kiểu “vét dầu loang” trên những khu đất nông nghiệp cũng như dọc các tuyến giao thông chính. Điều này khiến việc định hướng phát triển theo mô hình đô thị vệ tinh chưa đạt yêu cầu. Việc phát triển nhà ở vừa qua cũng như hiện nay gặp phải một số hạn chế là phân tán, rải rác, chủ yếu ở khu vực phía Đông (quận 2, 9, Thủ Đức), phía Nam (quận 7, huyện Nhà Bè), phía Tây (quận Tân Phú, Bình Tân, huyện Bình Chánh) và ngay cả trong khu nội thành cũ như quận 6, Bình Thạnh... Trong tổng số 130 dự án phát triển nhà ở trên địa bàn thành phố được Sở Xây dựng phê duyệt vừa qua có đến 63 dự án tại khu nội thành hiện hữu, tương đương số lượng dự án ở khu vực đô thị mới. Khi quy hoạch khu vực nội thành trước đây, cơ quan chức năng đã tính toán hạ tầng chỉ đáp ứng cho một lượng người nhất định. Nếu tập trung phát triển trong khu vực nội thành quá nhiều sẽ làm khu vực này quá tải, giao thông bị tắc nghẽn, đây là điều không nên. Việc phát triển phân tán như vừa qua đã dẫn đến thực trạng khá phổ biến: người dân ở chỗ này nhưng đi làm chỗ kia, phát sinh tình trạng “giao thông con lắc”, vấn đề mà các nước phát triển trên thế giới rất tránh. Cần xây dựng các khu đô thị liên hợp vừa là nơi ở, vừa là nơi người dân làm việc, hạn chế việc đi lại gây tắc nghẽn giao thông (Theo báo Tuổi trẻ TPHCM).

Như vậy phần cứng đô thị như vậy trong xu thế phát triển mới, mở rộng kiểu siêu đô thị hiện nay và trong tương lai cũng là một thách thức không nhỏ về mặt phát triển và quản lý phát triển đô thị (gọi tắt là thách thức phần cứng đô thị). Xu hướng là phải chuyển sang mô hình quản lý đô thị mới: cơ chế thị trường và phân quyền.

- Bên cạnh mặt không gian đô thị, cơ sở hạ tầng và nó chính là phần cứng của đô thị là phần mềm đô thị, đó là lĩnh vực, hay chiều cạnh văn hóa và xã hội. Văn hóa – xã hội vừa là lĩnh vực riêng vừa là giá trị chung thấm thấu trong tất cả, kể cả phần cứng đô thị.

Trên lĩnh vực văn hóa xã hội tuy đã có một bước tiến mới, đầy khởi sắc. Ở đây đã hình thành một cộng đồng thị dân và hệ thống thể chế vừa có mặt phù hợp với xu thế kinh tế thị trường,

hiện đại hóa và hội nhập quốc tế, nhưng đồng thời cũng còn nhiều tàn tích, hạn chế từ xã hội cổ truyền kiểu đô thị nông thôn, và xã hội thời chiến là dân cư đô thị những lối sống còn mang nặng kiểu tiểu nông, và thời chiến, không chỉ là dân mới nhập cư về đô thị. Những biểu hiện này không những trong cuộc sống, lao động, đi lại (giao thông) hàng ngày của cư dân mà cả trong hoạt động quản lý của các quan chức.

Những giá trị văn hóa mới và những sinh hoạt văn hóa, lối sống phù hợp với văn minh kinh tế thị trường, đô thị hóa, hiện đại hóa trong quá trình thực hiện sự nghiệp đổi mới, hội nhập quốc tế như: coi trọng giá trị kinh tế, hiệu quả kinh tế xã hội, giá trị dân chủ, công khai, minh bạch, giá trị văn hóa tiên tiến và bản sắc dân tộc... Nhưng bên cạnh đó còn nhiều lạc hậu, và phức tạp. Những xung đột xã hội vẫn còn diễn ra ngày càng khó lường, như: áp lực tăng dân số cơ học, tệ nạn xã hội (tham nhũng, mại dâm, ma túy, buôn lậu, chủ nghĩa kim tiền, bệnh ích kỷ, tha hóa về quyền lực chính trị và tha hóa nhân cách, lối sống cả trong hệ thống chính trị và đời sống xã hội như một nguy cơ lớn).

Thể chế quản lý phát triển đô thị nói chung, quản lý phát triển văn hóa xã hội nói riêng tuy được cải cách một bước nhưng chưa đồng bộ và còn nhiều bất cập, lạc hậu, nên khá lúng túng khi xử lý các mâu thuẫn phát sinh khó lường trong quá trình phát triển.

Khi đô thị mở rộng thì những vấn đề trên đây cũng là và càng là một thách thức rất lớn về mặt phát triển và quản lý phát triển đô thị. Đây là thách thức phần mềm đô thị.

2- Tác động, hệ quả và xu hướng của quá trình hiện đại hóa hội nhập và phát triển, tức nhìn từ tương lai.

Cùng với triển vọng của quá trình hội nhập và hiện đại hóa, đô thị hóa sẽ mạnh mẽ hơn. Nhiều cơ hội cho lĩnh vực phát triển, hiện đại hóa văn hóa dân tộc cả về mặt tính khoa học, tính nhân văn, tính phổ quát quốc tế, và tạo nên nền văn hóa đa dạng giàu bản sắc và có khả năng đối thoại, hội nhập liên văn hóa. Chính hội nhập tạo nên tính cạnh tranh, cọ xát và tính tương đối văn hóa (cultural relativism), từ đó khởi phát động lực nội sinh và ngoại sinh của sự phát triển văn hóa và xã hội. Đồng thời từ chiều sâu phát triển kinh tế - xã hội đã mang lại nhiều giá trị và lợi ích mới, tạo nên quan hệ cùng có lợi giữa các cộng đồng cư dân, cá nhân và xã hội theo kiểu mới trong tiến trình phát triển. Nghĩa là trên lĩnh vực văn hóa- xã hội, xét về mặt giá trị, phương thức thể hiện, lối sống có thay đổi mang tính bước ngoặt, nhưng diễn ra từ từ: vượt hẳn qua xã hội cổ truyền sang xã hội dân sự, văn minh và văn hóa cổ truyền sang văn hóa hiện đại, tất nhiên vẫn thấm đẫm bản sắc dân tộc.

Nhưng ở đây cũng nảy sinh nhiều thách thức.

Những tác động đến lĩnh vực văn hóa xã hội TPHCM gồm có các nhân tố, điều kiện và tạo nên những mâu thuẫn, xung đột, có khi khá gay gắt như sau:

- Quá trình đô thị hóa, mở rộng, phát triển đô thị đa trung tâm theo 4 hướng chính và công nghiệp hóa, hiện đại hóa tạo nên các mâu thuẫn xung đột lợi ích thông qua những cuộc khiếu kiện đông người, kéo dài, những cuộc đình công của công nhân lao động; những phản ứng trong lĩnh vực giáo dục và y tế; lĩnh vực môi trường sống, lĩnh vực phân hóa giai tầng, phân hóa giàu nghèo (xem đề tài cấp thành phố Nghiên cứu mâu thuẫn xung đột lợi ích trong đời sống xã hội thời kinh tế thị trường ở TPHCM, thực trạng và xu hướng và giải pháp, 2009, Hồ Bá Thâm làm chủ nhiệm)

Nhìn chung các xung đột lợi ích có thể có mặt gia tăng phức tạp và cũng có mặt giảm so với hiện nay, tùy thuộc phần lớn vào khả năng chủ quan của các cấp lãnh đạo, quản lý.

- Quá trình phát triển kinh tế thị trường, hội nhập quốc tế tạo nên quá trình tác động mâu thuẫn, xung đột giữa truyền thống và hiện đại trong các lĩnh vực phát triển trong lĩnh vực bản sắc văn hóa và hội nhập văn hóa. Những biểu hiện như: làm biến mất hoặc làm hư hỏng, xuống cấp một số di tích, di sản văn hóa thiên nhiên, làm sai lệch một số giá trị văn hóa nhân văn dân tộc, ảnh hưởng tiêu cực từ một số giá trị văn hóa ngoại lai, hoặc làm bộc lộ và nặng

nề thêm những giá trị văn hóa lạc hậu của dân tộc (xem đề tài cấp thành phố Phát triển văn hóa đồng bộ và tương xứng với phát triển kinh tế ở TPHCM, 2008, Hồ Bá Thâm làm chủ nhiệm)

Xu hướng chung là hình thành mạnh mẽ các hệ giá trị văn hóa – xã hội hiện đại, trong đó có giá trị phổ quát, nhất là từ phương Tây đến, đồng thời cũng xuất hiện xu hướng phục hưng văn hóa dân tộc, có mặt hài hòa, có mặt mâu thuẫn xung đột trong tiến trình giao lưu, tiếp biến và hội nhập văn hóa trong bối cảnh toàn cầu hóa cả kinh tế và văn hóa.

Do vậy, sẽ xuất hiện xu hướng nâng chất và tái cấu trúc nền văn hóa Việt Nam và các cộng đồng xã hội hiện đại khi vượt qua thách thức, biến thách thức thành cơ hội.

3- Đề xuất quan điểm và những giải pháp

- Phát triển khoa học dự báo và thực hành dự báo: Trong công tác lãnh đạo quản lý ngày nay rất cần đến khoa học dự báo hay tương lai học, đặc biệt là những nghiên cứu dự báo hay có tính dự báo về sự phát triển của đất nước và cụ thể là của TPHCM, trên các mặt và nói chung của toàn thành phố...Nhờ những nghiên cứu dự báo mới tranh được bất cập, bị động, hạn chế tầm nhìn và nhất là quy hoạch chiến lược phát triển. Hiện nay công tác dự báo chưa được chú ý và còn nhiều yếu kém. Trước hết là yếu kém về khoa học dự báo, tương lai học, nên hầu như không nắm được phương pháp luận và phương pháp cũng như nhân lực, năng lực, điều kiện, công cụ để dự báo. Việc xây dựng các quy hoạch phát triển đô thị TPHCM cũng có rất nhiều hạn chế vì thiếu cơ sở khoa học – thực tiễn của dự báo khoa học và tương lai học.

- Xây dựng triết lý và chiến lược và các phương án. Cần xây dựng và hoàn chỉnh triết lý phát triển của TPHCM. Đồng thời xây dựng, điều chỉnh chiến lược, quy hoạch phát triển và các phương án - các kịch bản đối phó với các tình huống kinh tế, văn hóa, xã hội và môi trường-khí hậu.

- Xây dựng, mục tiêu, nhiệm vụ. Trên cơ xác định nhiệm vụ chung phát triển văn hóa, cần cụ thể hóa nhiệm vụ phát triển văn hóa - phát triển xã hội từng thời kỳ, từng lĩnh vực cả về mặt hệ giá trị văn hóa, phương thức hoạt động, lối sống và năng lực các thể văn hóa xã hội.

- Đổi mới, cải cách công tác quy hoạch phát triển đô thị mang tính khoa học và dân chủ cả phần cứng và phần mềm đô thị với tầm nhìn trăm năm và những quy hoạch cho những thập kỷ trước mắt, nghĩa là vừa có tầm nhìn xa vừa có bước đi gần.

- Xây dựng và thực hiện các nhóm giải pháp phát triển (động lực và cơ chế, nhân lực và tài lực, nhà nước và xã hội, gắn bó kinh tế và văn hóa, xã hội), khắc phục lạc hậu, xung đột và phát triển văn hóa xã hội hài hòa đồng bộ với phát triển kinh tế (bao gồm cả đô thị hóa và hiện đại hóa), cả phần mềm và phần cứng đô thị, trong đó quan trọng nhất là các chủ thể phát triển, quản lý phát triển thúc đẩy và định hướng văn hóa xã hội cho phát triển kinh tế, điều chỉnh, cho mục tiêu phát triển kinh tế và quá trình hiện đại hóa xã hội, hạn chế xung đột, tạo thế hài hòa tương đối với nhau.